

TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURU SİSTEMLERİNİN DIŞ TİCARET İLE İLİŐKİŐİ

The Relationship Between Exchange Rate Systems in Turkey and Foreign Trade

Yrd. Doç. Dr. C. Erdem HEPAKTAN
Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Öğretim
Üyesi

Arő. Gör. Serkan ÇINAR
Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

Özlem DÜNDAR
Bilim Uzmanı

ÖZET

Döviz kuru sistemi, bir ülkenin parasının gerçek değerinin belirlenmesinde önemli bir etken olmakla birlikte, ekonomiyi enflasyon, devalüasyon, faiz ve dış ticaret gibi birçok yönden etkilemektedir. Çalışmada, döviz kuru sistemleri ile dış ticaret ilişkisi araştırılmaktadır. Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde, farklı döviz kuru sistemleri uygulanmakta, belirli dönemlerde, uygulanan döviz kuru sistemleri doğrultusunda, kur ayarlamaları yoluyla, dış ticaret dengesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Dış ticaret dengesini sağlamaya yönelik gerçekleştirilen bir devalüasyon, ihracatta kısa dönemli artış yaratmakta, izleyen dönemde ithalattaki artışın devam etmesi sonucu, dış ticaret açıkları tekrar artmaktadır. Bu durum, döviz kuru politikalarının tek başına dış ticaret dengesini sağlamada yeterli olmadığını göstermektedir.

Çalışmada, dış ticaret dengesinin sağlanmasında, kur politikasının, etkin bir politika aracı olarak kullanılıp, kullanılamayacağı konusunda net bir sonuca ulaşabilmek için, 1982:01-2011:07 dönemine ait aylık veriler kullanılarak, reel efektif döviz kurunun, dış ticaretin bileşenlerinden ihracat ve ithalat ile olan ilişkisi, Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi ile analiz edilmektedir. Engle Granger nedensellik testi sonuçlarına göre; ihracat ve ithalatın, reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisinin, reel efektif döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerindeki etkisinden daha güçlü olduğu söylenebilmektedir. Ekonometrik analiz sonucunda ulaşılan sonuçlar da, döviz kuru politikalarının dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağını destekler niteliktedir. Konuyla ilgili yerli ve yabancı, birçok alışmada ulaşılan sonuçların, alışmada ulaşılan sonuçlarla aynı yönde olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru, Döviz Kuru Sistemleri, Dış Ticaret

ABSTRACT

The exchange rate system is an important indication showing the reel value of a country's currency, moreover it affect the economy by means of inflation, devaluation, interest and foreign trade. In this study, the effects of the exchange rate systems to the foreign trade have been studied. During the historical development process in Turkey, different exchange rate systems have been performed, in some periods the exchange rate adjustments have been used for balancing the foreign trade in accordance with the adopted exchange rate systems. A devaluation made for the purpose of balancing the foreign trade, would cause to an increase in exports in short-term, however due to the increase in imports would continue, the foreign trade gap would increase again. This fact indicates that only exchange rate policies by oneself are not enough for balancing foreign trade.

In this study, in order to find out clearly if the exchange rate policies could be used for balancing the foreign trade, or not; the correlation between reel effective exchange rate and the components of foreign trade, will be analyzed according the Causality Test ofEngle Granger, basing on the monthly datas belonging to the terms 1982:01-2011:07. According the results of the Causality Test ofEngle Granger; it could be stated that the effect of export and import on the reel effective exchange rate, is more stronger than the effect of the reel effective exchange rate on export and import. The results of Econometric analysis also prove the fact that the exchange rate policies could not be used effectively for balancing the foreign trade. It appears that several local and foreign studies' conclusions are in the same sense as conclusions of hereby study.

Keywords: Exchange rate, Exchange Rate Systems, Foreign Trade

1. GİRİŐ

Çalışmada, Türkiye'de döviz kuru sistemleri ile dış ticaret ilişkisinin ekonometrik analiz ile belirlenmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu ilişkiyi belirleyebilmek için öncelikle çalışmanın teorik kısmında 1980 yılından günümüze kadar Türkiye'de uygulanan döviz kuru sistemleri ve politikaları değerlendirilmekte, 1980 öncesi dnemeye yer verilmemektedir. Bu açıdan, Türkiye'de 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile söz konusu politikalarda bir değişimin gerekleşiimiş olması etkili olmaktadır.

Çalışmada ele alınan dönemde uygulanan döviz kuru sistemleri doğrultusunda, belirli zamanlarda kur ayarlamaları gerçekleştirilerek, dış ticaret dengesinin sağlanmaya çalışıldığı grlmektedir. Dış ticaret dengesinin sağlanmasında, uygulanan döviz kuru politikalarının etkin olup olmadığını belirlemek açısından, reel efektif döviz kurunun, dış ticaretin bileşenlerinden ihracat ve ithalat ile olan nedensellik ilişkisi araştırılmakta, bu ilişkinin yönünün belirlenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'de döviz kuru ile dış ticaret ilişkisi, Engle Granger Nedensellik Testi ile analiz edilmekte, analiz sonuçlarının konuyla ilgili yerli ve yabancı birçok çalışmada elde edilen sonuçlarla aynı doğrultuda olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada, 1982:01-2011:07 dönemine ait aylık veriler kullanılarak, ulaşılan sonuç, literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırılmaktadır.

2. 1980 YILINDAN GÜNÜMÜZE KADAR TÜRKİYE’DE UYGULANAN DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE POLİTİKALARI

24 Ocak 1980 tarihi, Türkiye’de dönüm noktası olarak kabul edilebilmektedir. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile, gerçekleştirilmek istenen ekonomik istikrar ve finansal serbestleşme sürecinde, uygulanan döviz kuru sistemleri ve politikalarında değişim gerçekleşmekte, gözetimli esnek kur sistemi uygulanmaya başlanmaktadır. Aynı zamanda söz konusu program ile, uygulanan dış ticaret politikalarında da serbestleşmeye gidilmekte, ithalat üzerindeki sınırlamalar kaldırılıp, ihracat teşvik edilmektedir. Bu doğrultuda, 1980- 1988 yılları arası dönemde uygulanan döviz kuru politikaları, ihracatın arttırılmasına yönelik kullanılmaktadır.

24 Ocak 1980 tarihinden 1 Mayıs 1981 tarihine kadar, döviz kurlarında % 5’i aşmayacak şekilde küçük oranlı devalüasyonlar gerçekleştirilmekte, diğer bir deyişle, TL’nin dış değeri düzenli olarak düşürülerek, ihracatın arttırılmasına yönelik aktif kur politikası uygulanmaktadır. 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren, T.C. Merkez Bankası, TL ile yabancı paralar arasındaki pariteyi, her gün tespit ve ilan etmeye yetkili kılınmakta, böylece, resmi kurla piyasa kuru arasındaki farkı kapatarak, uzun dönemde gerçekçi denge kuruna ulaşma stratejisi izlenmeye başlanmaktadır. 29 Aralık 1983 tarihinde yürürlüğe konulan Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 28 Sayılı Kararla, döviz rejimi serbestleştirilmektedir. Bu kararın yürürlüğe girmesiyle, T.C. Merkez Bankası’nın, yalnızca TL’nin ABD doları cinsinden “esas kurunu” belirleyip ilan ettiği, esas kur uygulamasına geçilmektedir. 7 Temmuz 1984 tarihinde, kambiyo mevzuatının oldukça basit ve serbest hale getirildiği 30 Sayılı Karar yürürlüğe konulmakta, böylece, Merkez Bankası’nın belirlediği esas kur, dövizlerde $\pm$ % 6, efektiflerde $\pm$ % 8 alt ve üst sınırı geçmemek üzere, bankalarca belirlenebilmektedir (Parasız, 2004: 286-345). Esas kur uygulamasına Temmuz 1985 tarihinde son verilerek, kurların bankalarca belirlenmesi esası getirilmektedir. Ancak, bankacılık sisteminde önemli aksaklıkların doğduğu görülünce, uygulamaya son verilmektedir (İşgüden ve Akyüz, 1990: 125). 1986 yılı Mart ayında, bankaların kendi kurlarını belirleme serbestisi daraltılarak, esneklik sınırı $\pm$ % 1 olarak belirlenmektedir. Ancak, bu uygulamadan da 1986 yılı Ekim ayında vazgeçilerek, bankaların satış kurlarının Merkez Bankası satış kurunu geçmeyeceği, alış kurlarının ise, serbestçe belirleneceği kararlaştırılmaktadır (Parasız, 2004: 343-344). Ağustos 1988 tarihinden itibaren günlük döviz kurları, bankalar, özel finans kurumları, yetkili kuruluşlar ve T.C. Merkez Bankası Döviz ve Efektif Piyasaları Müdürlüğü’nün katıldığı bir alım satım seansı olan “günlük kur belirleme seans”ları ile belirlenmeye başlanmaktadır (Arat, 2003: 40).

Türkiye tarım ve tarım dışı ihracatı arttırmak için diğer rakip ülkelere kıyasla daha ucuz fiyat belirleyebilmek amacıyla, 1981 yılından sonra döviz kurunu önemli para birimlerine karşı günlük olarak ayarlamaya başlamıştır (Gül ve Ekinci, 2006:166).

11 Ağustos 1989 tarihinde, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar, kambiyo rejiminin daha serbest ve TL’nin daha

konvertibl hale gelmesi için, yrrlge konmuştur (Parasız, 2004: 345). 32 Sayılı Karar ile birlikte, Türkiye'nin döviz kuru sistemi daha esnek hale gelmiş, Türk Lirası konvertibl olmuş ve sermaye hareketleri gelişmekte olan ülkelerde pek görülmeyen ölçüde serbestleştirilmiştir. Söz konusu Karar'ın temel sonucu, hkmetin döviz ve faiz üzerindeki kontrolünü kaybetmesi olmuştur. 1989 yılından sonra, faiz oranının döviz kurundaki değişim oranından daha yüksek seviyede olması nedeniyle, kısa dönemli sermaye girişinde artış grlmştir. Merkez Bankası piyasalara yerinde müdahale edememiş, Türk Lirası, kısa vadeli sermaye girişleri sebebiyle aşırı değerlenmiştir. Bu durum, büyük demeler dengesi açıklarına yol açmıştır (Ertekin, Erişim tarihi: 06.04.2008).

Böylece, ithalat artış gösterirken, ihracat azalmış ve 1993 yılında dış ticaret açığı, en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 1994 yılında ise, yüksek kamu açıklarına rağmen faizlerin düşük tutulması sonucu, devlet tahvillerine olan talep düşerken piyasadaki fazla likidite döviz piyasasına yönelerek, kurlarda aşırı baskıya neden olmuş ve böylece, TCMB'nin döviz rezervleri azalmıştır. Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemlerinin tek başına, kur ve faiz hareketlerini istikrara kavuşturmakta yeterli olmamasının da etkisiyle, 1994 yılının ilk çeyreğinde, Türkiye ekonomisi finansal kriz noktasına gelmiştir (Yıldırım, 2003: 90).

Hkmet 5 Nisan 1994'te, 24 Ocak Kararlarına benzeyen bir istikrar programı açıklamıştır. Bu programın temel amacı, Türk Lirasının reel değerini düşürerek iç talebi kısımak ve ihracatı artırmak olarak planlanmıştır. Sonuç olarak, 1994 yılında, ihracat önemli oranda bymştir (Ertekin, Erişim tarihi: 06.04.2008).

Merkez Bankası, 5 Nisan 1994 tarihinden itibaren, ticari ve gayri ticari işlemlere ilişkin olarak yapılan döviz ve efektif alım-satımlarında uygulanacak olan döviz kurlarının, bankalar, yetkili kuruluşlar, özel finans kurumları ve PTT tarafından, piyasa kuralları dahilinde serbestçe belirleneceğini duyurmuştur. Ayrıca, Merkez Bankası tarafından serbest döviz piyasasında oluşan kurları yansıtan "gösterge niteliğinde" olan kurlar, ilan edilmeye başlanmıştır. 1994 yılında uygulamaya başlanan İstikrar Programının bir parçası olarak, kur politikasının enflasyonun düşürülmesinde nominal çapa olarak kullanılması ngrlmştir (Arat, 2003: 40-41).

1995 yılı başında IMF ile yapılan "Stand-by" anlaşması doğrultusunda, 1,5 Alman markı ve 1 ABD doları olarak tanımlanan kur sepetinin aylık değerinin, öngörülen aylık enflasyon oranı kadar arttırılması hedeflenmiştir. 1995 yılı Eylül ayı itibariyle, kur sepeti hedefi gerçekleştirilmiştir. Ancak, yılın son üç aylık döneminde ortaya çıkan siyasi belirsizlik ve gerçekleşen enflasyon oranlarının yıl başındaki ngrleri aşması nedeniyle, Merkez Bankası, kur politikasını yeniden şekillendirmiştir. Ayrıca, 1995 yılında Merkez Bankası vadeli döviz işlemleri (forward) uygulamasını ilk kez gerçekleştirmiştir. Söz konusu işlemler piyasadaki devalüasyon beklentisinin kırılmasına neden olmuştur, fakat vadeli döviz işlemleri piyasada çok fazla kullanılan bir araç olmamıştır. 1996 yılında ise, Merkez Bankası döviz kuru politikasını, 1996 yılında uyguladığı para politikası çerçevesinde

şekillendirmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan, reel dvız kurlarındaki dalgalanmaların en aza indirilmesi hedefine yönelik kur politikasının, reel kur endeksindeki dalgalanmaların, 1996 yılı boyunca dar bir aralık içinde seyretmesi nedeniyle, hedefine büyük lde ulaştığı söylenebilmektedir (<http://www.tcmb.gov.tr> Yıllık rapor, 1996). Merkez Bankası, 1997 ve 1998 yılında da, kurlardaki aylık nominal devalüasyon oranını, öngörülen enflasyon oranına paralel olacak şekilde belirlemeye devam etmiştir. Bu politika, 1996 yılındaki uygulamaya benzer şekilde, reel dvız kurlarındaki dalgalanmanın en aza indirildiği bir politika olarak tanımlanabilmektedir (<http://www.tcmb.gov.tr> Yıllık rapor, 1997 ve <http://www.tcmb.gov.tr> Yıllık rapor, 1998).

Sonuç olarak, 1995-1998 yılları arası dönemde Merkez Bankası, belirli bir dvız sepetini temel alarak, Türk Lirasının reel değerini sabit tutmaya çalışmıştır. Bu gelişmeler ise, ithalatın önemli lde artmasına yol açmıştır (Ertekin, Erişim tarihi: 06.04.2008). Bir başka ifadeyle, 1994'de ihracatta önemli bir artış gözlenirse de, 1995 ve sonraki yıllarda izlenen büyüme ve harcamaya yönelik politikalar nedeniyle, i talep önemli lde artmış ve TL'nin reel anlamda değer kazanmasıyla birlikte ithalat ta artmıştır (Gl ve Ekinci, 2006:166).

1997 ve 1998 yıllarında yaşanan Güneydoğu Asya ve Rusya krizlerinin Türkiye ekonomisine etkileri, daha çok reel piyasalarda hissedilmiş, mali piyasalara önemli etkisi olmamıştır. Bu durumun dvız kuru politikası açısından nedeni, kur politikasının, reel ekonominin rekabetçi düzeyini düşürmeyen, istikrarlı, tahmin edilebilir ve sabit bir sisteme bağlı olmayışından kaynaklanmaktadır (Akdiş, 2000: 119).

1 Ocak 2000 tarihinden itibaren, Enflasyonu Düşürme Programı uygulamaya konularak, kur sistemi, enflasyon hedefine yönelik uygulanmaya başlanmıştır. 1995 yılından 2000 yılına kadar tahmin edilen enflasyona göre belirlenenkur ayarlamaları, 2000 yılı başında hedeflenen enflasyona göre belirlenmektedir. Böylece, edilgen bir kur politikası uygulamasından, etken bir kur politikası uygulamasına geçilmiş olmaktadır (Arat, 2003: 43-44).

Enflasyonu düşürme programında, 2000-2002 döneminde uygulanacak olan dvız kuru politikası, iki ana döneme ayrılmıştır. İlk 18 aylık dönemde, TCMB tarafından uygulanan kur politikası, enflasyon hedefine yönelik günlük kur ayarlaması esasına dayandırılmıştır. Bu uygulamaya göre, 1 ABD Doları + 0,77 Euro olarak takip edilen kur sepeti artış oranı, günlük bazda bir yıllık süreyi kapsayacak şekilde kamuoyuna açıklanmış, tüm işlemler önceden belirlenmiş değerler üzerinden yapılmıştır. Programın ikinci 18 aylık dönemi olan, Temmuz 2001-Aralık 2002 döneminde ise, kademeli olarak genişleyen bant sistemine geçileceği bildirilmiştir. Bu uygulamada, sepet kuru artış hızının belirlenen bant değerini içinde hareket etmesi sağlanarak, kurun bant değerini içindeki hareketlerine müdahale edilmemiştir. Bu durum, daha esnek bir kura aşamalı geçişin başlayacağını ifade etmektedir (Yıldırım, 2003: 102-103).

2000 yılının başında uygulanan istikrar programında, kur sisteminin güvenilirliğinin yanı sıra, kur sisteminin esnekliği de içermesi planlanmıştır. Dvız kurunun dalgalanabileceği bir çapa belirlenmiş, çapanın hareket alanı Latin Amerika'daki uygulamalardakinden çok daha geniş tutulmuştur. Dvız

kurunun, çapanın dışına çıkması durumunda ise, Merkez Bankası'nın piyasaya müdahale etmesi öngörülmüştür. Söz konusu program, başarılı bir enflasyon programı gibi gözükse de, Türkiye'nin kısa dönemli sermaye hareketleri gibi farklı sorunları da bulunmaktadır. Bu tür programların, döviz kurunu, enflasyon beklentilerini belirlemek için güvenilir bir çapa olarak kullanması, genellikle kurun değerlenmesine ve büyüyen dış ticaret açığının finanse edilmesi için, arbitraj fırsatları ile ülkeye çekilen sermaye girişlerine bağımlı hale gelmesine yol açmaktadır. Takip eden dış finansal kırılganlık, kurda büyük oranlı devalüasyon ve hızlı sermaye çıkışı beklentilerine yol açmıştır. Bu beklentiler, döviz kurunun ters yönde hedefin üstüne çıkmasına neden olurken, faiz oranları yükselmiştir (Ertekin, Erişim tarihi: 06.04.2008).

2000 yılı Kasım ayında, Türk mali piyasalarında likidite ihtiyacının neden olduğu döviz talebindeki hızlı artış, uluslararası piyasalardaki bozulma ve içeride yaşanan olumsuz etkilerden kaynaklanan bir kriz yaşanmıştır. Söz konusu kriz döneminde uygulanan döviz kuru politikaları ele alındığında; Merkez Bankası, kur sepetine ilişkin hedefleri kontrol altında tutabilmesi nedeniyle, Kasım 2000 tarihi itibariyle, kur sepeti uygulamasına devam edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Katılım ncesi Ekonomik Program, <http://www.dpt.gov.tr>, 2001: 11-12). 2000 yılındaki krizde, IMF stand-by anlaşması ile müdahaleler kısıtlandığı için, hkmet gerektiği gibi kur piyasalarına müdahale edememiştir (Ertekin, Erişim tarihi: 06.04.2008).

Kasım 2000 krizi sonrasında, ekonomide likidite yetersizliği yaşanmaya devam etmiş, kamu bankalarının aşırı düzeydeki günlük likidite ihtiyaçları dolayısıyla, demeler dengesinde de sorun yaşanmıştır. Bu durumun, bankacılık sisteminde var olan sorunları daha da arttıracadı ve ekonomiyi olumsuz etkileyeceği düşünülerek, uygulanmakta olan kur sisteminden 22 şubat 2001 tarihinde vazgeçilerek, Türk Lirası yabancı para birimleri karşısında dalgalanmaya bırakılmıştır. Böylece, serbest piyasa döviz kuru oranları beklenildiği üzere, hızlı bir şekilde yükselmiştir. Türkiye'de enflasyonu düşürmek için, 1990'lı yılların başında para "apası", 1994 ve 2000 yıllarında uygulamaya konulan istikrar programlarında ise, döviz kuru "apası" denenmiş, fakat başarılı olunamamıştır. 14 Nisan 2001 tarihinde, kamuoyuna açıklanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile, enflasyon hedeflemesinin yanı sıra, sabit döviz kuru sisteminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımının ve istikrarsızlığının hızla ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Yıldırım, 2003: 108-109).

Merkez Bankası tarafından, 2002 yılından itibaren ilan edilmekte olan yıllık para ve kur politikaları duyurularında belirtildiği üzere, 2002-2010 yılları arası dönemde, dalgalı döviz kuru sistemi uygulamasına devam edilmektedir. Merkez Bankası müdahaleleri, en alt düzeyde tutularak, yalnızca aşırı dalgalanmalara müdahale söz konusu olmaktadır.

2008 yılının ikinci yarısında ortaya ıkandnya finansal krizi, Türkiye'de uygulanan "yüksek faiz, düşük kur" politikası nedeniyle, esas olarak reel sektörü ve tüketiciler kesimini etkilemiştir. Yüksek faiz politikası ile birlikte izlenen düşük kur politikası, yabancı yatırımcılar için Türkiye'yi çok çekici bir yatırım piyasası durumuna getirmektedir. Bir başka ifadeyle, Türkiye, 2002 yılından beri uyguladığı "yüksek faiz, düşük kur" politikası nedeniyle, ekonomik dengelerini bir bütün olarak global gelişmelerden

etkilenir hale getirmektedir. Bu durumda, Türkiye'ye gelen yabancı sermayede meydana gelebilecek bir azalma, Türkiye'nin demeler dengesini bozarken, düşük kur politikası nedeniyle azalan ihracat sonucu, üretim olumsuz yönde etkilenmekte, dış ticaret bilançosundaki açıklar daha da büyümektedir (Eken, 2009).

3. TÜRKİYE'DE DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ İLE Dİş TİCARET İLİşKİSİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ

Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan döviz kuru sistemleri değerlendirildiğinde, farklı döviz kuru sistemlerinin uygulandığı grlmektedir. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile birlikte, finansal serbestleşme sürecine girilmekte, uygulanan politikalar açısından serbestleşme gerçekleşmekte, hem döviz kuru sistemi hem de dış ticaret politikaları açısından bir değişimin söz konusu olduğu grlmektedir. Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dönemde, yaşanan ekonomik krizlerin hemen ardından, istikrar programlarının uygulandığı grlmektedir. Krizlerin döviz kuru sistemleri ile olan ilişkisi değerlendirildiğinde, krizlerin ardından uygulanan döviz kuru sistemlerinde de bir değişikliğin söz konusu olduğu grlmektedir. Türkiye'de belirli dönemlerde, uygulanan döviz kuru sistemleri doğrultusunda, kur ayarlamaları yoluyla, dış ticaret dengesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Dış ticaret dengesini gerçekleştirmek amacıyla uygulanan devalüasyon sonrasında, kısa dönemli bir ihracat artışı gerçekleşmesine rağmen, izleyen dönemde ithalatta meydana gelen artış sonucu, dış ticaret açıklarındaki artış devam etmiştir. Bu durum, döviz kuru politikalarının dış ticaret dengesini sağlamada etkin olarak kullanılamayacağının bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir.

Döviz kuru sistemlerinin dış ticaret ile ilişkisi ve bu çerçevede döviz kuru politikalarının dış ticaret dengesini sağlama etkinliği, ekonometrik analiz ile değerlendirilmektedir.

3.1. Döviz Kuru Sistemleri ve Dış Ticaret İlişkisi zerine Yapılan alışmalar

Türkiye'deki döviz kuru sistemleri ile dış ticaret ilişkisini belirlemeye yönelik olarak, çalışmada ekonometrik analizden önce, konuyla ilgili yapılmış olan çalışmalar incelenmektedir. Çalışmada elde edilen sonuçlar, bu alanda yapılan diğer çalışmaların sonuçları ile karşılaştırılmaktadır. Böylece, benzer çalışmalarda ulaşılan sonuçların, çalışmada ulaşılan sonucu destekler nitelikte olup olmadığı belirlenmektedir. Döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik ampirik çalışmaların çoğu, döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişki ile döviz kuru değişkenliği ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi, özellikle döviz kuru değişkenliğinin ihracat üzerine olan etkilerini belirlemeye yöneliktir. Öncelikle çalışmada, döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürdeki çalışmalar ve bu çalışmalarda ulaşılan sonuçlar değerlendirilmektedir.

Berberoğlu ve Oktay (1987), 1980-1987 yılları için Batı Almanya, ABD, Fransa, Japonya gibi bazı ülkelere Türkiye'den yapılan ihracat ve ulusal paralar arasındaki ilişkiyi incelemişler, Türkiye'nin dış ticareti ve döviz kurları arasında güçlü bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymuşlardır. Abuşoğlu (1990), 1980-1988 dönemi için, döviz kuru politikalarının ihracata etkisinin incelendiği çalışmada, reel efektif döviz kuru ile ihracat arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı ve TL'nin yüksek oranda değer kaybının, ihracat üzerinde uyarıcı etkisinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aşıkoğlu ve Utum (1992), 1980-1990 dönemini kapsayan çalışmalarında, döviz kuru politikasının, ihracata dayalı büyümede etkili olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Egeli (1992), 1980 sonrası dönemde uygulanan vergi iadesi, döviz kuru ve ihracat kredileri gibi teşvik politikalarının, dış ticaret dengesine etkisini incelemiş ve elde edilen bulgulara göre, ihracatı arttırmada en etkin uygulamanın, döviz kuru politikalarından çok, ihracat kredileri olduğunu saptamıştır. Ulusoy ve Zengin (1995), tarafından 1970- 1992 döneminin ele alındığı çalışmada, reel efektif döviz kuru ile ihracat arasındaki ilişki, en kk kareler yöntemi ile tahmin edilmiş ve sonuçların anlamlı olmadığı grlmştir. Zengin ve Terzi (1995), 1950-1994 dönemini kapsayan çalışmalarında, döviz kuru, dış ticaret dengesi, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkide, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki ve nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varmışlardır. Durusoy ve Tokatlıoğlu (1997), çalışmalarında, makroekonomik dengelerin çok kısa sürede değişebildiği Türkiye koşullarında, devalüasyonun bir politika aracı olarak kullanılmasının, uygun olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Terzi ve Zengin (1999), 1989-1996 dönemini kapsayan, döviz kuru, toplam ve sektörel dış ticaret değişkenleri arasındaki dinamik ilişkilerin incelendiği çalışmasında, döviz kuru hareketlerinin dış ticaret dengesini pozitif yönde etkileyebilmesi için, gerekli koşulları Türkiye ekonomisinin henüz taşımadığı, döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Zengin (2000), 1993:01-2000:08 dönemini kapsayan çalışmasında, reel döviz kuru hareketleri ve sektörel dış ticaret fiyat endeksleri arasındaki ilişkide düşük değerlenmiş kur politikasının, ihracat-ithalat açısından beklenen performansı gösteremediği sonucuna ulaşmıştır. Sivri ve Usta (2001), çalışmalarında, reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi, 1994:01-2000:06 dönemi için araştırmakta, reel döviz kurundan ne ihracata, ne de ithalata doğru nedensellik ilişkisi olduğu, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir Şekilde kullanılamayacağı sonucuna ulaşmaktadırlar. Akbostancı (2002), çalışmasında, 1987:01-2000:04 dönemine ait veri setini kullanarak, Türk dış ticaret yapısını incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, reel döviz kurunda meydana gelen pozitif bir Őokun, başlangıçta ticaret dengesini iyileştirdiğini, daha sonra kötüleştirdiğini, son olarak tekrar iyileştirdiğini göstermektedir. Gürbüz ve Çekerol (2002), tarafından yapılan çalışmaya göre, döviz kuru ile dış ticaret arasında uzun dönemde ekonometrik bir ilişki bulunamamıştır. Usta ve Sivri (2003), 1994:1-2000:6 dönemini kapsayan, reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir Şekilde kullanılamayacağını ve ithalatın kısılmasına yönelik önlemlerin, ihracatı da olumsuz etkileyeceği sonucuna ulaşmışlardır. Yamak ve Korkmaz (2005), çalışmalarında, reel döviz kuru

değişmelerinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini, farklı mal gruplarını dikkate alarak, 1995:01-2004:04 dönemini kapsayan üçer aylık veriler kullanarak, incelemişlerdir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı, kısa dönemde ise, reel döviz kuru ve ticaret dengesi arasındaki ilişkinin, temel olarak sermaye malları ticareti tarafından belirlendiği sonucuna ulaşmışlardır. Barışık ve Demircioğlu (2006), çalışmalarında, dış ticaret dengesini etkilemenin veya ihracatı arttırmanın, yalnızca kur ayarlamaları ile yapılamayacağı sonucuna ulaşmışlardır. Gül ve Ekinci (2006), tarafından yapılan çalışmada, reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki, 1990:01-2006:08 dönemi için araştırılmakta, ADF birim kök testiyle seriler durağan hale getirilmekte, seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla, Johansen eşbütünleşme testi uygulanmaktadır. Uygulama sonucunda, reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu görölmüştür. Daha sonra uygulanan Granger Nedensellik Testi sonucunda da, reel döviz kurundan ihracata ve ithalata doğru nedensellik ilişkisi bulunamazken, ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru, tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar ise, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada, etkin bir şekilde kullanılamayacağını göstermektedir.

Özbay (1999), 1988-1997 dönemine ait üçer aylık verileri kullandığı çalışmasında, Türkiye’de döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerinde, istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Doğanlar (2002), 1980-1996 dönemi üçer aylık verilerin kullanıldığı çalışmasında, döviz kuru belirsizliğinin, ihracatı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bügük ve diğerleri (2003), çalışmalarında, döviz kurlarındaki belirsizliğin, Türk tarım sektörü ihracatı üzerine etkisini incelemişler, döviz kuru belirsizliği ile ihracat arasında birkaç ürün ve ülke hariç, önemli bir ilişki bulamamışlardır. Öztürk ve Acaravcı (2003), çalışmalarında, döviz kuru değişkenliğinin, Türkiye ihracatı üzerindeki etkilerini incelemektedirler. Sonuçlara göre, döviz kurundaki değişkenliğin ihracat üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu ifade etmişlerdir. Demirel ve Erdem (2004), çalışmalarında, döviz kurlarındaki değişmelerin ve belirsizliklerin Türk sanayi, tarım ve madencilik sektörleri ihracatına etkilerini, 1990:01-2001:04 dönemi için üçer aylık veriler kullanarak incelemişler, Almanya, İngiltere, İtalya ve ABD’ye olan ihracat miktarında, döviz kuru belirsizliğinin etkisinin, istatistiksel olarak önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Saatçioğlu ve Karaca (2004), alışmalarında, Türkiye’de döviz kuru belirsizliğinin ihracatı nasıl etkilediğini 1981:05- 2001:02 dönemi için üçer aylık verilerle incelemişler, Türkiye’de döviz kuru belirsizliğinin hem uzun dönemde, hem de kısa dönemde ihracatı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Rose ve Yellen (1989), çalışmalarında, 1960:01-1985:04 dönemine ait verileri kullanarak, ABD ekonomisine ait reel döviz kuru, yurtiçi gelir, yurtdışı gelir ve dış ticaret bilançosu arasındaki ilişkiyi, kısa ve uzun dönem itibariyle incelemişler, reel döviz kurunun dış ticaret bilançosu üzerinde, istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Rose (1991), çalışmasında, reel döviz kuru, yurt içi gelir, yurt dışı gelir ve dış ticaret bilançosu arasındaki ilişkiyi, OECD üyesi beş ülke için, 1974:01-1986:12 dönemini ele alarak araştırmış ve reel döviz kurunun dış ticaret

bilançosu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Kroner ve Lapstrapes (1993), çalışmalarında, ABD'nin dahil olduğu beş ülke için, dış ticaret ve nominal döviz kurlarındaki dalgalanmalar arasında bir ilişkinin var olduğuna dair bulgular elde etmişlerdir. Sadece, ABD ve İngiltere için, negatif bir etkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Acharyya (1994), çalışmasında, Hindistan'da devalüasyonların dış ticaret dengesini sağlamada etkin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Uygulanan döviz kuru politikalarının, enflasyonist etkilerde bulunduğu dikkat çekmiştir. Arize (1994), tarafından yapılan çalışmada, Kore, Hindistan, Endonezya, Malezya, Pakistan, Filipinler, Singapur, Sri Lanka, Tayland ekonomilerine ait 1971:01-1991:01 dönemine ait veriler kullanılarak, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Hindistan ve Sri Lanka dışındaki tüm ülkelerde devalüasyonun, uzun dönemde dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Bahmani-Oskooee ve Alse (1994), tarafından yapılan çalışmada, 19 gelişmiş ve 22 az gelişmiş ülke için, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki uzun dönem ilişkisini ölçmek için, "eşbütünleşme" tekniği kullanılmaktadır. 1971-1990 dönemine ait üçer aylık verilerin kullanıldığı söz konusu çalışmada, yirmi ülkeden yalnızca altısında, ticaret dengesi ve reel döviz kurunun uzun dönemde eşbütünleşik (aynı dereceden, durağan, homojen) olduğu görülmüştür. Çoğu ülkede bu iki değişkenin eşbütünleşik olmaması, devalüasyonların ticaret dengesi üzerinde uzun dönemde etkisinin olmadığını göstermektedir. Hasan ve Khan (1994), çalışmalarında, Pakistan ekonomisi için devalüasyonun ihracat talebini artırıcı, ithalat talebini ise, azaltıcı yönde etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır. Kulkarni (1996), çalışmasında, Mısır ve Gana ülkeleri için devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerine etkilerini araştırmıştır. Her iki ülke için ulaşılan sonuçların, teorik varsayımlarla uyum içinde olduğu görülmüştür. Bahattacharya (1997), ABD ekonomisi için yaptığı çalışmada, reel döviz kuru ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucu, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında, orta dönemli bir ilişki olduğunu destekler niteliktedir. Lin (1997), çalışmasında, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi ve dış ticaret bileşenleri arasındaki ilişkiyi, aylık veriler kullanarak 1973:03-1994:09 dönemi için araştırmıştır. Çalışmada kullanılan Engle Granger yöntemi, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi ve bileşenleri arasında bir eş-bütünleşme ilişkisi olmadığı sonucunu vermiştir. Geweke Lineer Geri Besleme Ölçümleri testi ise, reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında, hem ikili, hem de üçlü sistem için, çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucunu göstermiştir. Backus (1998), çalışmasında, 1975:01-1993:02 dönemi üçer aylık verilerini kullanmış, Japonya'da reel döviz kurunun dış ticaret dengesinin en önemli belirleyicisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Wilson (2001), çalışmasında, Singapur, Kore ve Malezya'nın, ABD ve Japonya ile karşılıklı ticareti için, reel döviz kuru ve ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1970-1996 dönemine ait üçer aylık verilerin kullanıldığı söz konusu çalışma sonucunda, Kore'nin ABD ile ticareti hariç, reel döviz kurunun ticaret dengesi üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Wilson ve Tat (2001), çalışmalarında, 1970-1996 dönemi için Singapur ve ABD arasında iki taraflı mal ticaretinde, reel döviz kuru ve reel ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi incelemişler,

Singapur ve ABD arasında iki yönlü reel ticaret dengesi üzerinde, reel döviz kurlarının anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Hooper ve Kohlhagen (1978), çalışmalarında, döviz kuru belirsizliği ile uluslararası ticaret hacmi arasında önemli bir ilişki bulunamamışlardır. Gotur (1985), çalışmasında, Hooper ve Kohlhagen gibi, döviz kuru belirsizliği ile uluslararası ticaret hacmi arasında önemli bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Kenen ve Rodrik (1986), çalışmalarında döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Koray ve Lastrapes (1989), çalışmalarında, Kenen ve Rodrik gibi, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Klein (1990), çalışmasında, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Assery ve Peel (1991), tarafından yapılan çalışmada, döviz kuru değişkenliği ile ihracat arasında önemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Pozo (1992), çalışmasında, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Chowdhury (1993), çalışmasında, Pozo gibi, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Arize (1995), döviz kuru değişkenliğinin ABD ihracatı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmasında, döviz kuru değişkenliğinin artmasının ticareti engelleyici olduğu sonucuna ulaşmıştır. Arize (1996), çalışmasında, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Arize (1997), çalışmasında, ABD ihracatı üzerine döviz kuru dalgalanmalarının etkisini incelemiş ve elde ettiği ampirik bulgular döviz kuru dalgalanmalarının ABD ihracatı üzerine negatif bir etkisi olduğunu göstermiştir. McKenzie ve Brooks (1997), çalışmalarında, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Abeysinghe ve Yeok (1998), çalışmalarında, Singapur'da ihraç mallarının üretiminde kullanılan ithal mal içeriği arttıkça, döviz kuru değişikliklerinin ihracat üzerindeki etkisinin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Fountas ve Bredin (1998), 1979-1993 dönemi için, İrlanda'da döviz kuru politikalarının kısa ve uzun dönem etkilerini inceleyen çalışmasında, ani döviz kuru değişikliklerinin kısa dönemde ihracatı azalttığı sonucuna varmışlardır. Hassan ve Tufte (1998), Bangladeş için koentegrasyon ve hata düzeltme modellerini kullandıkları çalışmada, reel ihracatın, dış dünyanın ekonomik gelişmesine, yurt içi ve yurt dışı fiyatlara ve döviz kuru değişkenliğine bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Arize, Osang ve Slotje (2000), çalışmalarında, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Aristotelous (2001), çalışmasında, İngiltere'nin Amerika'ya olan 1989-1999 yılları arasındaki ihracatında, döviz kuru değişkenliğinin hiçbir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Sukar ve Hassan (2001), ABD dış ticaret hacmi ile döviz kuru dalgalanmaları arasında ilişki aradıkları çalışmalarında, ihracat hacmi ile dış ticaret geliri, döviz kuru ve döviz kuru belirsizliği arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Arize, Malindretus ve Kasibhatla (2003), tarafından yapılan çalışmada, döviz kuru belirsizliğinin dış ticareti olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yuan ve Awokase (2003), çalışmalarında, döviz kuru belirsizliğinin, ABD kanatlı hayvan ihracatı üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. De Vita ve Abboot (2004), tarafından yapılan çalışmada, kısa dönemli döviz kuru dalgalanmalarının, İngiltere'nin Avrupa Birliği (AB 14) ülkelerine ihracatı üzerinde etkisinin, istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna

ulaşılmıştır. Model uzun dönem için yeniden ele alındığında varsayıma uygun olarak, döviz kuru değişimlerinin ihracat üzerinde negatif ve anlamlı etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Siregar ve Rajan (2004), Endonezya’da Rupı’nin reel değerindeki dalgalanmaların ülkenin hem ihracatı, hem de ithalatı üzerindeki anlamlılığını inceledikleri çalışmada, elde edilen on iki regresyon sonucundan dokuzuna göre, kurlardaki dalgalanmanın kriz öncesi dönem boyunca Endonezya’nın ihracat ve ithalat performansına zıt yönde etkide bulunduğu anlaşılmıştır. Choudry (2005), esnek kur sisteminin uygulandığı 1974-1998 döneminde, ABD’nin Kanada ve Japonya’ya yaptığı ihracatta, döviz kuru dalgalanmalarının etkilerini incelemiş ve döviz kurundaki dalgalanmaların reel ihracat üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Grier ve Smallwood (2005), tarafından yapılan çalışmada, dokuz sanayileşmiş ve dokuz gelişmekte olan toplam 18 ülkenin, döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve ihracat performansları arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçlara göre, dokuz sanayileşmiş ülke arasında, iki negatif etki (Danimarka ve ABD),  pozitif etki (Japonya, Norveç, İsveç) ve dört tane de anlamsız etki bulunmuştur. Gelişmekte olan, daha düşük gelirli dokuz ülke arasında ise; üç tane negatif etki (Arjantin, Kore ve Tayland), bir tane pozitif etki (Türkiye) ve beş tane de anlamsız etki bulunmuştur. Gelişmekte olan ülkeler ve sanayileşmiş ülkeler sınıflamasına göre, elde edilen sonuçlarda belirgin bir ilişki bulunmamıştır.

3.2. Ekonometrik Yöntem

İktisat kanunlarını sayısal olarak ortaya koymak ve çeşitli iktisadi sorunların sayısal olarak incelenmesine, doğru iktisadi kararların alınmasına yardımcı olmak amacıyla ekonometrik yönteme ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmada, teori ile pratik arasında yakın ilişki kurulması amacıyla, ekonometrik analiz uygulanmaktadır. Ekonometrik analiz sonucunda ulaşılan sonuçlarla, literatürdeki diğer çalışmalarda ulaşılan sonuçların aynı doğrultuda olup olmadığı değerlendirilir.

alışmadadış ticaret dengesinin sağlanması kur politikasının etkin bir politika aracı olarak kullanılıp kullanılmayacağı konusunda net bir sonuca ulaşabilmek için, 1980- 1982 yılları arası döneme ait verilerin istikrarlı olmadığı göz önüne alınarak, 1982:01-2011:07 dönemine ait her seri için 355 aylık veri kullanılıp, reel efektif döviz kurunun, dış ticaretin bileşenlerinden ihracat ve ithalat ile olan ilişkisi analiz edilmektedir.

Döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik literatürdeki ampirik çalışmaların çoğu, döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişki ile döviz kuru değişkenliği ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi, özellikle döviz kuru değişkenliğinin ihracat üzerine olan etkilerini belirlemeye yönelik gerçekleştirilmiştir.

Çalışmalardan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; döviz kuru değişkenliğinin dış ticareti nasıl etkilediği konusunda görüş birliği bulunmamakta, farklı sonuçlar olduğu grlmektedir. Çalışmaların genelinde döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında ilişki bulunmadığı, uygulanan döviz kuru politikalarının dış ticaret dengesini sağlamada etkin olmadığı yönünde sonuçlara ulaşılmaktadır.

Ekonometrik analizde, İhracat (X), ithalat (M), Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (REDK) ve Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru (REDK) değişkenleri kullanılmaktadır. Ekonometrik analizde kullanılan değişkenlere ait veriler, durağanlık testine tabi tutulmakta, ayrıca çalışmada kullanılan değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişkinin olup olmadığı test edilmekte ve nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek amacıyla da nedensellik testi uygulanmaktadır.

3.3. Birim Kök Testi Sonuçları

Bir zaman serisi durağansa, ortalaması, varyansı ve kovaryansı zaman içerisinde değişmemektedir. Bir zaman serisinin ortalamasının, varyansının ve kovaryansının zaman içerisinde sabit kalması zayıf durağanlık olarak tanımlanmakta olup kovaryans durağanlık veya ikinci mertebeden durağanlık olarak da ifade edilmektedir (Darnell, 1994:386). Bu aynı zamanda geniş anlamda durağanlık olarak da bilinmektedir. Bir stokastik sürecin ortak ve koşullu olasılık dağılımı zaman içinde değişmiyorsa bu seri güçlü anlamda durağan olarak isimlendirilir. Genelde uygulama yapılırken kovaryans durağanlık kavramı yeterli olmaktadır.

Makroekonomik zaman serileri genellikle durağan değildir. Bu özelliğe sahip olan seriler birinci veya ikinci farkları ya da logaritmaları alınarak durağan hale getirilmektedir. Durağanlığın saptanabilmesi için kullanılan pek çok test bulunmaktadır. Çalışmada analiz edilen serilerin durağan olup olmadığı belirlenmesi amacıyla, birim kök testleri olan Augumented Dickey-Fuller, Phillips-Perron ve KPSS testleri uygulanmıştır. Tüm değişkenlerin birim kök testlerinin sabitli-trendli ve mevsimsellikten arındırılmış olarak alınan sonuçları aşağıda tablolar halinde gösterilmektedir. Çalışmada kullanılan tüm seriler, 1. farkları alınarak durağan hale getirilmekte, söz konusu serilerin 1. farklarının alındığı (-1) ile gösterilmektedir. Tüm serilerin 1. farkları alındığında, serilerin test istatistikleri, % 1 anlamlılık seviyesi için bulunan kritik değerlerden daha düşük olduğundan, seriler durağan hale gelmiş kabul edilmektedir. Böylece tüm seriler, ekonometrik çalışma açısından anlamlı bir hale gelmektedir.

Tablo-1: TÜFE BAZLI REDK Serisinin Birim Kök Testleri

	$t_{\text{istatistiği}}$	Anlamlılık (p) I(0)	Anlamlılık (p) I(1)
Augmented Dickey-Fuller	-3.123153	0.1025	0.000
Phillips-Perron	-2.561176	0.2986	0.000
KPSS	0.4353(LM _{ist})	0.2194	0.012

Tablo-2: ÜFE BAZLI REDK Serisinin Birim Kök Testleri

	$t_{\text{istatistiği}}$	Anlamlılık (p) I(0)	Anlamlılık (p) I(1)
Augmented Dickey-Fuller	-2.675946	0.2473	0.000
Phillips-Perron	-2.028310	0.5833	0.000
KPSS	0.4784(LM _{ist})	0.2965	0.009

Tablo-3: İhracat Serisinin Birim Kök Testleri

	$t_{\text{istatistiği}}$	Anlamlılık (p) I(0)	Anlamlılık (p) I(1)
Augmented Dickey-Fuller	-2.326824	0.1463	0.000
Phillips-Perron	-3.037382	0.4352	0.000
KPSS	0.3985(LM _{ist})	0.2205	0.008

Tablo-4: İthalat Serisinin Birim Kök Testleri

	$t_{\text{istatistiği}}$	Anlamlılık (p) I(0)	Anlamlılık (p) I(1)
Augmented Dickey-Fuller	-3.738292	0.1463	0.000
Phillips-Perron	-2.947288	0.4352	0.000
KPSS	0.5937(LM _{ist})	0.4608	0.011

3.4. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Önceki başlık altında uygulanan birim kök testlerinin sonucunda modeldeki değişkenler ri için eşbütünleşme testlerinin tutarlılığını ve etkinliğini etkileyecek bir sonuca ulaşılmamıştır. Bu sonuç bağlamında, Johansen eşbütünleşme testi veri setine uygulanmıştır.

Tablo-5: Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	İstatistik	Anlamlılık (p)
Johansen Eşbütünleşme Testi	55.24578	0.0172

Johansen testinde, istatistiki olarak anlamlı bir şekilde boş hipotez olan eşbütünleşme yoktur reddedilmiştir. Bu testin anlamlı çıkması eşbütünleşmenin anlamlı bir göstergesidir. %5 anlamlılık düzeyinde modelimizde değişkenler eşbütünleşik ilişkiye sahiptir.

3.5. Granger Nedensellik Testi

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek amacıyla, veri setine Engle Granger nedensellik testi uygulanmaktadır. Granger nedensellik testini tahminlemek için önce bağımlı değişken uygun gecikme sayısı ile modele dahil edilmekte ve sonra diğer değişkende aynı gecikme sayısı ile modele katılmaktadır. Bu modellere ait hata kareler toplamları bulunmaktadır. Daha sonra Wald tarafından geliştirilen F istatistiği hesaplanmaktadır. Hesaplanan F istatistiği, serbestlik

derecesindeki α anlamlılık düzeyindeki tablo değerinden büyükse sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bu hipotezin reddedilmesi modelde yer alan katsayıların anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Granger nedensellik testi yapılırken gecikme uzunluğunun belirlenebilmesi için bir ön bilgi bulunmamaktadır. Gecikme sayıları genellikle araştırmacılar tarafından belirlenmektedir. Literatürde gecikme değerleri, aylık veriler kullanılan çalışmalarda genel olarak 12 alınmaktadır. Çalışmada da, gecikme sayısı 12 olarak alınmıştır. Aşağıdaki tabloda testin uygulanması sonucu ulaşılan sonuçlara yer verilmektedir.

Tablo-6: Granger Nedensellik Testi Sonuları¹

	F_{istatistiği}	Anlamlılık(p)
İHRACAT (-1) ⇒ TÜFE BAZLI REDK (-1)	3.20534	0.0318
TÜFE BAZLI REDK (-1) ⇒ İHRACAT (-1)	2.38123	0.0551
İTHALAT (-1) ⇒ TÜFE BAZLI REDK (-1)	5.53141	0.0043
TÜFE BAZLI REDK (-1) ⇒ İTHALAT (-1)	4.00874	0.0190
İHRACAT (-1) ⇒ ÜFE BAZLI REDK (-1)	3.33835	0.0367
ÜFE BAZLI REDK (-1) ⇒ İHRACAT (-1)	1.62728	0.1980
İTHALAT (-1) ⇒ ÜFE BAZLI REDK (-1)	4.64250	0.0103
ÜFE BAZLI REDK (-1) ⇒ İTHALAT (-1)	1.96471	0.1129

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre; ilk olarak ihracat ile TÜFE Bazlı REDK arasındaki nedensellik ilişkisi ele alındığında, ihracat gecikmeli olarak (1 gecikme) TÜFE Bazlı REDK'yı, TÜFE Bazlı REDK da, gecikmeli olarak ihracatı etkilemektedir. Bir başka ifadeyle, her iki değişken de birbirinin granger değişkenidir. Ancak, ihracatın TÜFE Bazlı REDK'yı, TÜFE Bazlı REDK'nın ihracatı etkilediğinden daha kuvvetli etkilediği (daha yüksek bir F istatistiği değeri ve daha düşük bir olasılık değeri) sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum da, sıfır hipotezinin kabul edildiği anlamına gelmektedir.

İthalat ve TÜFE Bazlı REDK arasındaki nedensellik ilişkisi, ihracat ve TÜFE Bazlı REDK arasındaki ilişki ile benzerlik göstermektedir. Test sonuçlarına göre, ithalat ile TÜFE Bazlı REDK arasında da, iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Her iki değişken de birbirinin granger değişkenidir. İthalat TÜFE Bazlı REDK'yı etkilemekte, TÜFE Bazlı REDK da, ithalatı etkilemektedir. Ancak, ithalatın TÜFE Bazlı REDK'yı etkileme gücü, tersi bir ilişkiden daha kuvvetli ve anlamlı (daha yüksek bir F istatistik değeri, daha düşük bir olasılık değeri) olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durumda da, sıfır hipotezi kabul edilmektedir.

¹ Tablo 6'daki oklar, nedensellik ilişkisinin yönünü göstermektedir.

İhracat ve ÜFE Bazlı REDK arasındaki nedensellik ilişkisi ele alındığında, ihracatın ÜFE Bazlı REDK üzerinde etkili olduğu, fakat ÜFE Bazlı REDK'nın ihracat üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görölmektedir. Başka bir ifadeyle, % 1 anlamlılık düzeyinde, ihracatın ÜFE Bazlı REDK'nın granger nedeni olduğu, ihracatın ÜFE Bazlı REDK'yi gecikmeli olarak etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Son olarak, ithalat ile ÜFE Bazlı REDK arasındaki nedensellik ilişkisi ele alındığında ise, ihracat ile ÜFE Bazlı REDK arasındaki nedensellik ilişkisine benzer bir ilişki ile karşılaşıldığı görölmektedir. İthalatın ÜFE Bazlı REDK üzerinde etkili olduğu, fakat, ÜFE Bazlı REDK'nın ithalat üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Başka bir deyişle, ithalatın ÜFE Bazlı REDK'nın granger nedeni olduğu, yani ithalatın, ÜFE Bazlı REDK'yi gecikmeli olarak etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

4. SONUÇ

Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde, farklı döviz kuru sistemleri uygulanmıştır. Belirli dönemlerde uygulanan döviz kuru sistemleri doğrultusunda, reel efektif döviz kuruna yönelik kur politikaları izlenmiş ve dış ticaret dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. Türkiye'de dış ticaret dengesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bir kur ayarlaması, Türkiye için tek başına kullanılabilecek bir döviz kuru politikası aracı olamamaktadır. Çünkü, dış ticaretin bileşenlerinden ihracat ve ithalatı, döviz kuru politikalarının yanı sıra, birçok unsur etkilemektedir. Bu unsurlar, üretim düzeyi, maliyetler, verimlilik, faiz oranları, sermaye girişi, vergi mekanizması, etkin kaynak kullanımı, enflasyon şeklinde sıralanabilmektedir.

Çalışmada, reel efektif döviz kuru (REDK), TÜFE ve ÜFE bazlı olmak üzere, iki şekilde ele alınarak, TÜFE bazlı reel efektif döviz kurunun ve ÜFE bazlı reel efektif döviz kurunun, ihracat ve ithalat ile olan ilişkisi, seriler durağan hale getirildikten sonra Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. TÜFE Bazlı REDK ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki ele alındığında; sonuçlara göre, TÜFE bazlı REDK'nın ihracat ve ithalatı etkilediği, ihracat ve ithalatın da TÜFE Bazlı REDK'yi etkilediği, fakat ihracat ve ithalatın TÜFE Bazlı REDK'yi daha kuvvetli bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. ÜFE Bazlı REDK ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki ele alındığında; analiz sonuçlarına göre, ÜFE Bazlı REDK'nın ihracat ve ithalata olan etkisinin anlamsız olduğu, fakat ihracat ve ithalatın ÜFE Bazlı REDK'yi etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda ulaşılan sonuçlara göre, reel efektif döviz kurunun tam anlamıyla ihracat ve ithalatı etkilediği söylenememektedir. Reel efektif döviz kurundaki değişmelerin, ihracat ve ithalat üzerinde etkisi, sınırlı düzeyde söz konusu olmaktadır. İhracat ve ithalatın, reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisinin, anlamlı olduğu görölmektedir. İhracat ve ithalat, hem TÜFE Bazlı REDK'yi, hem de ÜFE Bazlı REDK'yi etkilemektedir. Sonuç olarak, ihracat ve ithalatın, reel efektif döviz kuru üzerindeki etkisi, reel efektif döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerindeki etkisinden daha kuvvetlidir. Bu durumda, Türkiye'de döviz kuru sistemleri ile dış ticaret arasındaki ilişkinin oldukça düşük düzeyde gerçekleştiği söylenebilmektedir. Bir başka ifadeyle, döviz kuru politikası araçlarının dış ticaret dengesini sağlamak amacıyla etkin bir şekilde

kullanılmayacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçla, Merkez Bankası dvız kurunda sadece aşırı dalgalanmaları engelleyecek politikalar uygulamalı; dış ticaret açığını azaltmak için ise ihracatı ithalattan daha fazla artıracak politika seçenekleri uygulanmalıdır. Çalışmada ulaşılan sonuç, literatürdeki birçok çalışmada ulaşılan sonuçla da aynı yöndedir.

KAYNAKÇA

Abeyasinghe, Tilak; Yeok, Tan, L., (1998), "Exchange Rate Appreciation and Export Competitiveness: The Case of Singapore", *Applied Economics*, Volume: 30, Number: 1, 51-55.

Abuşoğlu, mer, (1990), *Dvız Kuru Politikası ve İhracat zerine Etkisi 1980-1988 Dnemi*, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Yayınları, Ankara.

Acharyya, Rajat, (1994), "Liberalized Exchange Rate Management System and Devaluation in India: Trade Balance Effect", *Journal of Economic Integration*, Volume: 3, 534-542.

Akbostancı, Elif, (2002), "Dynamics of the Trade Balance: The Turkish J Curve", Economic Research Center, Middle East Technical University 6. International Conference in Economics, Ankara.

Akdiş, Muhammed (2000), *Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye*, Beta Yayınları, İstanbul.

Arat, Kürşad, (2003), "Türkiye'de Optimum Dvız Kuru Rejimi Seçimi ve Dvız Kurlarından Fiyatlara Geiş Etkisinin İncelenmesi", Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Mdrlğ, Ankara, 37-44.

Aristotelous, K., (2001), "Exchange rate volatility, Exchange rate regime, and Trade volume: Evidence from the UK-US export function (1989-1999)", *Economic Letters* 72, 87-89.

Arize, A. C., (1997), "Conditional Exchange Rate Volatility and The Volume of Foreign Trade: Evidence from Seven Industrialized Countries", *Southern Economic Journal*, 64, 235-254.

Arize, A. C., (1996), "The Impact Of Exchange-Rate Uncertainty On Export Growth: Evidence From Korean Data", *International Economic Journal*, 10 (3), 49-60.

Arize, A.C.; Malindretos, J.; Kasibhatla, K.M., (2003), "Does Exchange Rate Volatility on Export: The Case of Australia and New Zealand", *Journal of Economics and Finance*, 2282-3, 43-56.

Arize, A.C.; Osang, T.; Slottje, D. J., (2000), "Exchange-Rate Volatility And Foreign Trade: Evidence From Thirteen LDC's", *Journal of Business and Economic Statistics*, 18 (1), 10-17.

Arize, A.C., (1994), "Cointegration Test of a Long-run Relation Between The Real Effective Exchange Rate and The Trade Balance", *International Economic Journal*, Vol: 8(3), 1-9.

Arize, A.C., (1995), "The Effect of Exchange Rate Volatility on U.S. Exports: An Empirical Investigation", *Southern Economic Journal*, Vol: 62 (1), 34- 43.

Asseery, A.; Peel, D.A. (1991); "The Effects of Exchange Rate Volatility on Exports," *Economic Letters*, 173-77.

Aşıkoğlu, Yaman; Utum, Merih, (1992), "A Critical Evaluation on Pakistan's Rate Policy in Turkey", *World Development*, Vol: 20 (10), 1205-1208.

Backus, David, (1998), "The Japanese Trade Balance: Recent History and Future Perspect", *Japon and The World Economy*, Vol: 10, 409-420.

Bahmani-Oskooee, M.; Alse, J., (1994), "Short-Run Versus Long-Run Effects of Devaluation: Error-Correction Modeling and Cointegration", *Eastern Economic Journal*, Vol:20 (4), 453-464.

Barışık, Salih; Demircioğlu, Elmas, (2006), "Türkiye'de Dviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001)", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 74-75.

Berberoğlu, N.; Oktay, N., (1987), "A Statistical Analysis of The Relationship Between The Foreign Exchange Rates and The Direction of Exports: The Turkish Example", *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 135-142.

Bhattacharya, R., (1997), "The Trade Balance and The Real Exchange Rate: Evidence from A Var For The United States", *The Journal of Economics*, Vol: 23 (1), 59-71.

Bgk, C.; Işık, M.; Dellal, İ.; Allen, A., (2003), "The Impact of Exchange Rate Variability on Agriculture Exports of Developing Countries: The Case of Turkey", *Journal of International Food-Agribusiness Marketing*, Vol: 13, 83-105.

Choudry, T., (2005), "Exchange Rate Volatility and The United States Exports: Evidence from Canada and Japon", *Journal of The Japanese and International Economies*, Vol: 19(1), 51-71.

Chowdhury, A.R., (1993), "Does Exchange Rate Volatility Depress Trade Flows? Evidence From Error Correction Models", *Review of Economics and Statistic*, Vol: 75, 700-706.

DARNELL, A.C., (1994), "A Dictionary Of Econometrics", *Printed and Bound In Great Britain By Hartnolls Limited*, Bodmin-Cornwall, England

Demirel, Baki; Erdem, Cumhuri, (2004), "Dviz Kurlarındaki Dalgalanmaların İhracata Etkileri: Türkiye rneği", *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi*, 116-127.

De Vita, Glauco; Abboot, Andrew, (2004), "The Impact of Exchange Rate Volatility on UK Export to EU Countries", *Scottish Journal of Political Economy*, Vol: 51 (1), 62-81.

DPT, Katılım ncesi Ekonomik Program (2001), <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/2998/2001.pdf>.

Doğanlar, M., (2002), "Estimating The İmpact of Exchange Rate Volatility on Export: Evidence from Asian Countries", *Applied Economics Letters*, Vol: 9, 859-863.

Durusoy, Tanju, .; Tokathoğlu, İbrahim, (1997), "Devalüasyon ve J Eğrisi", *Ekonomik Yaklaşım*, Yıl: 8, Sayı: 24-25, 65-68.

Egeli, Hüseyin, A., (1992), "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde İhracatın Gelişimi ve İzlenen Politikaların Etkinlikleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 115-121.

- Eken, Hasan, M., (2009), “Dünya’da Finans Krizi Türkiye’de Ekonomik Kriz”, http://www.finanskulup.org.tr/Assets/Makale/Hasan_Eken_Dunyada_Finans_Krizi_Turkiyede_Ekonomik_Kriz.pdf. (Erişim Tarihi: 02.04.2009)
- Ertekin, Murat, (2008), “Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye’nin Dış Ticareti”, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/doviz_1.doc, (Erişim tarihi: 06.04.2008)
- Fountas, Stiliano; Bredin, Donal, (1998), “ Exchange Rate Volatility and Exports: The Case of Ireland”, *Applied Economics Letters*, Vol: 5, 301-323.
- Gotur, P., (1985), “Effects of Exchange Rate Volatility on Trade”, *IMF Staff Papers*, 32, 475-512.
- Grier, Kevin, B.; Smallwood, Aaron, (2005), “Real Exchange Rate Uncertainty and Export Performance: Evidence from 18 Countries”, <http://faculty-staff.ou.edu/S/aaron.Smallwood-1/rerTrade.v1.pdf>.
- Gül, Ekrem; Ekinci, Aykut, (2006), “Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990-2006”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, 165-190.
- Gürbüz, Hüseyin; Çekerol, Kamil, (2002), “Reel Döviz Kuru ile Dış Ticaret Haddi ve Bileşenleri Arasındaki Uzun Dönem İlişkisi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 31-47.
- Hassan, Aynul, M.; Khan, Ashfaque, (1994), “Impact of Devaluation on Pakistan’s External Trade: An Econometric Approach”, *The Pakistan Development Review*, Vol: 33 (4), 1205-1217.
- Hassan, Kabir, M.; Tufte, David, R., (1998), “Exchange Rate Volatility and Aggregate Export Growth in Bangladesh”, *Applied Economics*, Vol: 30 (2), 187-193.
- Hooper, Peter; Kohlhagen, Steven. W., (1978), “The Effect of Exchange Rate Uncertainty on The Prices and Volume of International Trade”, *Journal of International Economics*, Vol: 8, 483-511.
- İşgüden, Tamer; Akyüz, Müfit, (1990), *Uluslararası İktisat*, Evrim Kitabevi, İstanbul.
- Karagöz, Murat; Doğan, Çetin, (2005), “Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 219-228.
- Kenen, Peter, B.; Rodrik, Dani, (1986), “Measuring and Analyzing The effect of Short-Term Volatility on Real Exchange Rate”, *Review of Economics and Statistics*, 311-315.
- Klein, Michael, W., (1990), Sectoral Effects of Exchange Rate Volatility on U.S. Exports, *Journal of International Money and Finance*, Vol: 9, 299-308.
- Koray, Faik; Lastrapes, William, D., (1989), “Real Exchange Rate Volatility and U.S. Bilateral Trade: A Var Approach”, *Review of Economics and Statistics*, Vol: 24, 708-712.
- Korener, K.; Lastrapes, W., (1993), “ The Impact of Exchange Rate Volatility on International Trade: Reduce from Estimates USING The

GARCH-in-mean Model”, *Journal of International Money and Finance*, Vol: 12 (3), 298-318.

Kulkarni, Kishore, G., (1996), “ The J-Curve Hypothesis and Currency Devaluation: Cases of Egypt and Ghana”, *Journal of Applied Business Research*, Vol: 12 (2), 1-8.

Lin, Chi.A., (1997), “The Trade Balance and The Real Exchange Rate: The U.S. Evidence From 1973:03-1994:09”, *Applied Economics Letters*, Vol: 4, 517-520.

Mckenzie, M.D.; Brooks, R.D., (1997), “The İmpact of Exchange Rate Volatility on German-U.S. Trade Flows”, *Journal of International Financial Markets Institutions and Money*, Vol:7(1), 73-87.

Özbay, Pınar, (1999), “The Effect of Exchange Rate Uncertainty on Exports A Case Study for Turkey”, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tartışma Tebliğleri*, Ankara.

Öztürk, Hüseyin, (1998), “Cumhuriyetimizin 75’inci Yılında Ülkemizde Uygulanan İthalat Politikalarına Genel Bir Bakış”, *T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Dergisi*, Özel Sayı, (<http://www.dtm.gov.tr>).

Öztürk, İlhan; Acaravcı, Ali, (2003), “Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik bir alışma”, *Review of Social, Economic and Business Studies*, Vol: 2, 197-206.

Parasız, İlker, (2004), *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Pozo, S., (1992), “Conditional Exchange-Rate Volatility and The Volume of İnternational Trade: Evidence From The Early 1900’s.”, *Review of Economics and Statistics*, Vol: 74 (2), 325-329.

Rose, Andrew, K., (1991), “The Role of Exchange Rates in A Popular Model of International Trade”, *Journal of International Economics*, Vol: 30 (3-4), 298- 320.

Rose, Andrew. K.; Yellen, Janet. L. (1989), “Is There a J-Curve?”, *Journal of Monetary Economics*, Vol: 24, 53-68.

Saatioğlu, Cem; Karaca, Orhan, (2004), “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Vol: 5 (2), 183-195.

Siregar, Reza; Rajan, Ramkishan, S., (2004), “Impact of Exchange Rate Volatility on Indonesia’s Trade Performance in the 1990’s”, *Journal of The Japanese and International Economies*, Vol: 18 (2), 218-240.

Sivri, Uğur; Usta, Can, (2001), “Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 4, 1-9.

Sukar, Abdul, H.; Hassan, Seid, (2001), “U.S. Exports and Time Varying Volatility of Real Exchange Rate”, *Global Finance Journal*, Vol: 12 (1), 109-119.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, *Türkiye’deki Ekonomik Gelişmeler ve Para Politikası ve Mali Piyasalar*, Yıllık Raporlar (1996-1998), Ankara.

Terzi, Harun; Zengin Ahmet, (1999), “Kur Politikasının Dış Ticaret Dengesini Sağlamada Etkinliği: Türkiye Uygulaması”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 10, Sayı: 33, 48- 65.

Ulusoy, A.; Zengin, A., (1995), “Türkiye’de Uygulanan Kur Politikalarının İhracat Açısından Değerlendirilmesi: 1970-1992”, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, 267-278.

Ural, Mert, (2008), “Para, Dış Denge ve Döviz Kuru Sistemleri”, <http://www.deu.edu.tr/userweb/dilek.seymen/dosyalar/MERT%20URAL.pdf>.
(Erişim tarihi: 10.06.2008)

Usta Can, Uğur Sivri; (2003); “Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki,” <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/16-ugur/16-ugur.htm>.
22.11.2003.

Wilson, P., (2001), “Exchange Rates and The Trade Balance For Dynamic Asian Economies: Does The J-Curve Exist for Singapore, Malaysia, and Korea”, *Open Economic Review*, Vol: 12 (4), 389-413.

Wilson, Peter; Tat, Kua, C., (2001), “Exchange Rates and The Trade Balance: The Case of Singapur 1970 to 1996”, *Journal of Asian Economics*, Vol: 12 (47), 47-63.

Yamak, Rahmi; Korkmaz Abdurrahman, (2005), “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı: 2, 11-29.

Yıldırım, Oğuz, (2003), *Kura Dayalı İstikrar Politikalarının Etkinliği 1990-2000 Türkiye Örneği*, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları No: 770, Eskişehir.

Yuan, Yan, Awokuse, Titus, O., (2003), “Exchange Rate Volatility and U.S. Poultry Exports: Evidence From Panel Data”, *Selected Paper for Annual Meetings of The American Agricultural Economics Association (AAEA)*, Kanada.

Zengin, Ahmet, (2000), “Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Hadleri”, *Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistik Araştırma Sempozyumu*, Ankara, 401-409.

Zengin, Ahmet; Terzi, Harun, (1995), “Türkiye’de Kur Politikası, İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisinin Ekonometrik Analizi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11, 1-2, 247-266.